הרב יהודה זולדן, באר יהודה – בבא קמא, עמ' 20-34

שיעור ב

חצי נזק צרורות

(בבא קמא ב ע"א – ג ע"ב; טו ע"ב; יז ע"א – יט ע"ב)

א. תולדה של רגל, ולאו כיוצא בה
ב. הלכתא גמירי לה
ג. צרורות: אורחיה כמו רגל, אך אין היזקו מצוי כמו קרן
סיכום

א. תולדה של רגל, ולאו כיוצא בה

במשנה (ב ע"א) נאמר: "ארבעה אבות נזיקין: השור, והבור, והמבעה, וההבער". הגמרא הסיקה מדברי המשנה ושאלה: "מדקתני אבות – מכלל דאיכא תולדות. תולדותיהן כיוצא בהן או לאו כיוצא בהן?". הבסיס לשאלה הוא שגם בהלכות שבת ובהלכות טומאה, כשיש אבות יש תולדות. הגמרא (ב ע"ב) שאלה בנוגע לנזיקין "הכא מאי?" ורב פפא ענה: "יש מהן כיוצא בהן, ויש מהן לאו כיוצא בהן... תולדותיהן לאו כיוצא בהן דאמר רב פפא, אהייא?". לאחר דיון בכל אחד מאבות הנזיקין, שבכולם "תולדותיהן כיוצא בהן", נאמר בגמרא (ג ע"ב):

> וכי קאמר רב פפא – אתולדה דרגל. רגל? הא אוקימנא תולדה דרגל כרגל!
> בחצי נזק צרורות, דהלכתא גמירי לה.
> ואמאי קרי לה תולדה דרגל? לשלם מן העלייה.
> והא מבעיא בעי רבא, דבעי רבא: חצי נזק צרורות, מגופו משלם או מן העלייה משלם!
> לרבא מבעיא ליה, לרב פפא פשיטא ליה.
> לרבא דמבעיא ליה, אמאי קרי לה תולדה דרגל? לפוטרה ברשות הרבים.

לדברי רב פפא בהמה שהזיקה באמצעות צרורות משלמת חצי נזק על אף שזו תולדה של רגל שמשלמים עליה נזק שלם. צרורות הם תולדה של רגל כי במקרה שהבהמה הזיקה והנזק גדול יותר משוויה של הבהמה שהזיקה, הבעלים ישלם מן העלייה, מרכושו שלו, כדין רגל, ולא כמו בקרן שהבעלים משלם רק מגופה של הבהמה שהזיקה. אם שוויה של הבהמה שהזיקה בקרן קטן מחצי הנזק, הניזק הפסיד.

גם רבא הסכים עם רב פפא שחצי נזק צרורות הוא הלכתא, וכפי שמופיע בגמרא בשמו באופן ברור (יז ע"ב): "אמר רבא: ...וחצי נזק צרורות – הלכתא גמירי לה".

אך רבא התלבט אם חצי נזק צרורות מגופו משלם או מן העלייה משלם, וכפי שהוצגה הבעיה בגמרא (יח ע"א):

> בעי רבא: חצי נזק צרורות, מגופו משלם או מעלייה משלם? מגופו משלם, דלא אשכחן חצי נזק דמשלם מעלייה, או דלמא מעלייה משלם, דלא אשכחן כאורחיה דמשלם מגופיה?[1]

---

1 "לרבא מבעיא ליה" כאמור בגמרא זו. אך מניין שלרב פפא פשוט שיש לשלם מן העלייה, הרי אין לדבר מקור, ואולי גם הוא סבר שהחידוש הוא רק שפטור ברשות הרבים? כך הקשה הרשב"א (ג ע"ב): "תמיהא לי, כיון דמיבעיא ליה לרבא מי הזקיקם לשום מחלוקת בין רב פפא לרבא דהוא רביה, לימא דלכ"ע חצי נזק צרורות תולדה ותולדה דרגל ואמאי קרי ליה תולדה דרגל לפוטרה ברשות הרבים כדרבא? ונראה לי משום דקים להו דמשלם מן העליה

רבא לא הכריע בהתלבטות זו, ולפיו צרורות הם תולדה של רגל מסיבה אחרת: "לפוטרה ברשות הרבים". כשם שרגל פטורה אם הזיקה ברשות הרבים, כך הדין גם בנזק צרורות, בעוד שעל קרן שהזיקה ברשות הרבים חייבים.[2]

תשלום חצי נזק עבור נזק צרורות מופיע במשנה (טו ע"ב): "הרגל מועדת לשבור בדרך הלוכה", ובמשנה בהמשך (יז ע"א) מפורט עוד:

> כיצד הרגל מועדת? לשבר בדרך הלוכה. הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבר.
> היתה מבעטת, או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה, ושברה את הכלים – משלם חצי נזק.
> דרסה על הכלי ושברתו, ונפל על כלי ושברו – על הראשון משלם נזק שלם, ועל האחרון משלם חצי נזק.
> התרנגולין מועדין להלך כדרכן ולשבר. היה דליל קשור ברגליו, או שהיה מהדס ומשבר את הכלים – משלם חצי נזק.

הגמרא (יז ע"ב) דנה באמור במשנה:

> תנו רבנן: בהמה מועדת להלך כדרכה ולשבר.
> כיצד? בהמה שנכנסה לחצר הניזק והזיקה בגופה דרך הלוכה, ובשערה דרך הלוכה, באוכף שעליה, ובשליף שעליה, ובפרומביא שבפיה, ובזוג שבצווארה, וחמור במשאו, משלם נזק שלם.
> סומכוס אומר: צרורות וחזיר שהיה נובר באשפה והזיק, משלם נזק שלם.
> הזיק פשיטא? אלא אימא התיז והזיק, משלם נזק שלם.
> צרורות מאן דכר שמיהו?
> חסורי מחסרא והכי קתני:
> צרורות כי אורחייהו – חצי נזק, וחזיר שהיה נובר באשפה והתיז והזיק, משלם חצי נזק.
> סומכוס אומר: צרורות וחזיר שהיה נובר באשפה והתיז והזיק, משלם נזק שלם.[3]

משום דכאורחיה הוא ואף ע"ג דמספקא ליה לרבא, ניחא להו לאוקמי הא דרב פפא כהלכתא". המהרש"א (ג ע"ב) כתב: נ"ל דהכי קים ליה לתלמודא לרב פפא, דאם לא כן איכא למימר דרב פפא נמי לא קרי ליה תולדה דרגל אלא משום לפוטרו ברשות הרבים".

2 מלבד התלבטותו של רבא אם חצי נזק צרורות משלם מגופו או מהעלייה, נאמר בגמרא עוד (יח ע"ב): "בעי רבא: יש העדאה לצרורות או אין העדאה לצרורות?". גם אמוראים אחרים התלבטו בשאלות בנוגע לצרורות (יט ע"א): "בעי רב אשי: יש שנוי לצרורות לרביע נזק, או אין שנוי לצרורות לרביע נזק? ...תיקו". גם בהמשך שאלה הגמרא: "היתה מבעטת, או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה ושברה את הכלים – משלם חצי נזק. איבעיא להו: היכי קאמר? היתה מבעטת והזיקה בביעוטה, או צרורות כאורחייהו משלם חצי נזק, ורבנן היא, או דלמא היתה מבעטת והזיקה בביעוטה, או צרורות מחמת ביעוט – משלם חצי נזק, כי אורחיה משלם נזק שלם, ומני – סומכוס היא". לאחר דיון נאמר בגמרא "תיקו". ועוד שם: "בעי מיניה רבי אבא בר ממל מרבי אמי, ואמרי לה מרבי חייא בר אבא: היתה מהלכת במקום שאי אפשר לה אלא אם כן מנתזת, ובעטה והתיזה והזיקה, מהו? כיון דאי אפשר לה, אורחיה הוא [וכצרורות דעלמא הוא ומשלם חצי נזק], או דלמא השתא מיהא מחמת ביעוט קמנתזה צרורות? תיקו. בעא מיניה רבי ירמיה מרבי זירא: היתה מהלכת ברה"ר (ובעטה) והתיזה והזיקה, מהו? לקרן מדמינן ליה וחייבת, או דלמא תולדה דרגל הוא ופטורה? אמר ליה: מסתברא, תולדה דרגל הוא". וכן שם (יט ע"ב): "יתיב רבי יהודה נשיאה ורבי אושעיא אקילעא דרבי יהודה, נפק מילתא מבינייהו: כשכשה בזנבה, מהו? א"ל אידך: וכי יאחזנה בזנבה וילך? אי הכי, קרן נמי נימא: וכי יאחזנה בקרן וילך? הכי השתא, קרן לאו אורחיה, הא אורחיה. וכי מאחר דאורחיה, מאי מבעיא ליה? כשכוש יתירא מבעיא ליה. בעי רב עינא: כשכשה באמתה, מהו? מי אמרינן מידי דהוה אקרן, קרן לאו יצרא קתקיף ליה? הכא נמי לא שנא, או דלמא קרן כוונתו להזיק, הא אין כוונתה להזיק? תיקו". ממכלול הדברים נראה שאמוראים התלבטו בשאלות הקשורות לנזק צרורות במצבים מסוימים, וחלק מסוים מהבעיות לא נפתרו ונשארו ב"תיקו".

3 הרב צבי יהודה הכהן קוק (טוב רואי – בבא קמא, עמ' נג) כתב שמדובר לפני שגזרו לאסור גידול חזירים "או דאי עבר".

תשלום חצי נזק עבור נזק צרורות הוא רק לשיטת חכמים, סומכוס חלק ולפיו יש לשלם נזק שלם. דברי סומכוס הללו מופיעים בתוספתא (א, ה) אם כי שם לא נזכר בדבריו נזק צרורות:

> בהמה מועדת לילך כדרכה ולשבר, למעך את האדם ואת הפירות ואת הכלים, בין שהזיקה ברגלה כדרך הילוכה, ובגופה כדרך הילוכה. חמור במשוי שעליו כדרך הילוכו.
> סומכוס אומר: חזיר שהיה נוביר והזיק בחוטמו משלם נזק שלם.

מחלוקת חכמים וסומכוס בנוגע לצרורות היא גם במקרים דומים, ושם גם נזכר טעמם של חכמים ושל סומכוס (יז ע"ב. הברייתות מקורן בתוספתא ב, א):

> תנו רבנן: תרנגולין שהיו מפריחין ממקום למקום ושברו כלים בכנפיהן – משלם נזק שלם. ברוח שבכנפיהן – משלמין חצי נזק. סומכוס אומר: נזק שלם.
> תניא אידך: תרנגולין שהיו מהדסין על גבי עיסה ועל גבי פירות וטינפו או ניקרו – משלם נזק שלם, העלו עפר או צרורות – משלמין חצי נזק. סומכוס אומר: נזק שלם.
> אמר רבא: בשלמא סומכוס קסבר כוחו כגופו דמי.
> אלא רבנן אי כגופו דמי – כוליה נזק בעי לשלם, ואי לאו כגופו – דמי חצי נזק נמי לא לשלם?
> הדר אמר רבא: לעולם כגופו דמי, וחצי נזק צרורות הלכתא גמירי לה.

לדברי רבא, דעת סומכוס היא שנזק שנעשה על ידי כוחה של הבהמה כמו צרורות, יש לראותו כנזק שנעשה על ידי גופה, ולכן משלם נזק שלם. לפיו גם חכמים הסכימו שכוחו כגופו אך התשלום עבור נזק צרורות הוא חצי נזק כי זו הלכתא.

בגמרא (יח ע"א) נאמר עוד: "רבי אלעזר סבר כסומכוס, דאמר: צרורות – נזק שלם משלם". רבי אלעזר הוא התנא רבי אלעזר בן שמוע שקדם לסומכוס.[4] סומכוס היה תלמידו של רבי מאיר (משנה בבא מציעא ו, ה; משנה חולין ה, ג ועוד), ורבי אלעזר בן שמוע היה חבר של רבי מאיר, ושניהם היו מחמשת תלמידיו האחרונים של רבי עקיבא (סנהדרין יד ע"א). נזכר גם שרבי אלעזר בן שמוע דן עם רבי מאיר בהלכה הקשורה לטומאת מת של נזיר (תוספתא נזיר ה, ג; נזיר נו ע"ב).

גם בירושלמי (ב, א) נזכרו הלכות בנוגע לחצי נזק צרורות, בשמו של רבי ירמיה:

> דרסה על הכלי ושברתו. ר' ירמיה בעי:
> דרסה על נוד מלא שמן, על הנוד משלם נזק שלם, ועל השמן משלם חצי נזק.
> היתה טבלה מונחת וזכוכית עליה דרסה על גבי הטבלה ונשתברו הזכוכית, על הטבלה משלם נזק שלם, ועל הזכוכית משלם חצי נזק.
> היו שתי טבליות זו על גבי זו דרסה על העליונה ונשתברה השנייה, על העליונה משלם נזק שלם, ועל התחתונה חצי נזק.

גם בהמשך הפרק (שם ב) נזכרו הלכות בנוגע לצרורות, ושם גם מוזכר שסומכוס חלק וסבר שיש לשלם על נזק צרורות נזק שלם.[5]

---

4 רש"י (יבמות עב ע"ב ד"ה ראיתי לבן) כתב: "...רבי אלעזר בן פדת לאו תנא היה ואמורא היה תלמידו של רבי יוחנן והוא רבי אלעזר סתם דמיירי בכל הש"ס בגמ'. ורבי אלעזר סתמא דמשנה ובריית'א הוא רבי אלעזר בן שמוע". ראה גם רש"י (יח ע"ב ד"ה דדחיק ליה).

5 יש לציין שבתלמוד הירושלמי לא נזכר במפורש שחצי נזק צרורות הוא הלכתא, אם כי רוב מפרשי הירושלמי הניחו שגם על פי הירושלמי חצי נזק צרורות הוא הלכתא. אך אין הכרח להסביר כך, וכפי שכתב הרב יהושע רפאל בנבנישתי (שדה יהושע, ירושלמי בבא קמא ב, א): "אמאי לא משלם נזק שלם, ואמרת דמשלם חצי נזק, ולא אפשיטא. ובתלמוד דידן מסיק דחצי נזק צרורות הלכתא גמירי לה". כמו כן אין בירושלמי כלל דיון בשאלה אם "תולדותיהן כיוצא בהן או לאו כיוצא בהן", וכפי שכתב על כך הרב אריה ליב יעלין (יפה עינים, בבא קמא ב ע"א):

ב. הלכתא גמירי לה

כאמור, גם רב פפא וגם רבא אמרו שחצי נזק צרורות שנזכר במשנה (יז ע"א) הוא "הלכתא גמירי לה". מה היא אותה הלכתא? רש"י (ג ע"ב) הסביר:

> בחצי נזק צרורות – שהיתה מהלכת והתיזה צרורות ברגליה ושיברו את הכלים, דקי"ל דהלכתא גמירי לה למשה מסיני דממונא הוא ולא קנס. ואף על גב דפלגא נזק של נגיחה הוי קנס כדאמרינן לקמן (טו ע"ב), האי פלגא נזקא ממונא הוא. והלכך לאו תולדה דקרן הוא אלא דרגל, דמכח רגל הוא דאתו, וכרגל לא הוי, דרגל משלם נזק שלם, והיינו דרב פפא.

לדברי רש"י הלכתא זו היא הלכה למשה מסיני,[6] ובקריאה ראשונה נראה שלפי רש"י החידוש בהלכתא הוא שחצי נזק צרורות הוא תשלום ממון ולא תשלום קנס. רש"י כתב: "ואף על גב דפלגא נזקא של נגיחה הוי קנס", זו עמדתו של רב הונא בריה דרב יהושע, אך לפי רב פפא פלגא נזקא של נגיחה הוא ממונא. נראה שרש"י רצה להדגיש שבחצי נזק צרורות מוסכם על הכול שפלגא נזקא ממונא. רש"י כתב עוד שנזק צרורות הוא תולדה של רגל ולא של קרן, אך אין הוא כמו אב של רגל, כי על אב של רגל יש לשלם נזק שלם. למקרה זה התכוון רב פפא באומרו "תולדותיהן לאו כיוצא בהן".

במקום אחר כתב רש"י (יז ע"א) כך:

> או שהיו צרורות ניתזין – אף על גב דלאו שינוי הוא אלא אורחיה הוא, אפילו הכי חצי נזק ותו לא, דהלכתא גמירי להו. וברשות הניזק קאמר, דברשות הרבים פטור כדאוקימנא בריש פ"ק (דף ג:) דצרורות תולדה דרגל לפוטרו ברשות הרבים.

מדברי רש"י כאן משמע שההלכתא חידשה שיש לשלם על נזק צרורות חצי נזק, ותו לא. רש"י לא הזכיר כאן כלל את היות התשלום ממון ולא קנס. גם כשהסביר את דעת סומכוס כתב רש"י (יז ע"ב): "סומכוס – לית ליה הלכתא דחצי נזק צרורות, אלא נזק שלם סבירא ליה". ההלכתא היא על תשלום חצי הנזק, וסומכוס חלק על כך לחלוטין וסבר שיש לשלם נזק שלם. רש"י חזר על כך כשהסביר את עמדת חכמים בנוגע לצרורות: "צרורות כי אורחייהו – כלומר אף על גב דאורחייהו להתיז צרורות משלם חצי נזק כדמפרש לקמיה, דהלכתא גמירי לה". ההלכתא היא על תשלום חצי הנזק, ולא על כך שהתשלום הוא ממון.

רש"י הסביר זאת גם במסכתות אחרות. רש"י (שבועות לג ע"א) כתב:

"מהירושלמי כאן ובשבת פרק ז, ב, משמע דפשיטא להו הכא דהוו כיוצא בהן... וגם אין נפקא מינה בדין ביניהם, אמאי קרי להו אבות". ייתכן שהסיבה היא שבירושלמי המושג אב מתפרש אחרת, כאמור בירושלמי (א, א): "רבי חגיי שאל: היך תנינן 'ארבעה אבות נזיקין' אם הכל אמור בשור אחד ניתני שלשה, ואם הכל אמור בשור שלשה ניתני חמשה?". אם קרן שן ורגל נחשבות לאב אחד, היה צריך להיות כתוב במשנה שלושה אבות נזיקין: השור, הבור וההבער; ואם מה שאמור בשור נחשב לשלושה אבות היה צריך להיות כתוב במשנה חמישה אבות נזיקין: הקרן, השן, הרגל, הבור וההבער? תשובת הירושלמי: "אלא כמה דאשתעי קרייא אישתעיית מתניתא". כפי שיש בתורה ארבע פרשיות: "כי יגוף", "כי יכרה", "כי יבער", "כי תצא אש", כך גם במשנה, ולכן כתובים ארבעה אבות. אב הוא כינוי לפרשייה בתורה, ולכן אין לדון בהקשר זה בנוגע לתולדות. אמנם רש"י במשנה (ב ע"א ד"ה ארבעה) כתב: "אבות קרי להנך דכתיבן בקרא בהדיא, ובגמרא מפרש הי ניהו תולדות", וכוונתו לומר שלפי הבבלי אלו הנזיקין שכתובים במפורש בתורה, אך התורה מלמדת אותנו שהם אפיוני נזקים, ולכן הגמרא ביררה מה הן התולדות.

6 המהר"ץ חיות (כאן) הקשה שלפי רש"י זו הלכה למשה מסיני (וכן כתב רש"י במקומות נוספים ש"הלכתא גמירי ליה" זו הלכה למשה מסיני: פסחים יז ע"ב ד"ה הלכתא; סוכה ה ע"ב ד"ה לר' יהודה; תענית יז ע"ב ד"ה הלכתא), ובמקרה כזה על פי הרמב"ם (הקדמה למשנה [מהדורת הר"י שילת], עמ' לח-מ; רמב"ם הל' ממרים א, ג) "לא שייך פלוגתא ומחלוקת". לפי המהר"ץ חיות יש להסביר ש"הלכה מסיני היתה שגם צרורות מכלל הניזקין, אולם אם משלם בצרורות נזק שלם או חצי נזק, בזה נפלה פלוגתא בין חכמים". הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (הקדמה להעמק שאלה, קדמת עמק אות ב), כתב: "בכל הני שאמרו 'הלכתא גמירי לה', אינו הלכה למשה, אלא מקובל איש מפי איש עד אותו הדור שנגמרה ההלכה. ופירוש 'גמירי' מלשון 'נמנו וגמרו' (משנה ידים ד, א, ג)".

> חצי נזק צרורות – בהמה שהיתה מהלכת בדרך והיו צרורות מנתזין מתחת רגליה ושיברה את הכלים משלמת חצי נזק, ואף על פי שאין זה שינוי דהא אורחא בהכי והויא תולדה דרגל ולאו תולדה דקרן תמה וה"ל לשלומי נזק שלם, הלכה למשה מסיני הוא לחצי נזק. וההוא חצי נזק ממונא הוא, דהא לאו תולדה דקרן הוא.

גם כאן כתב רש"י באופן ברור שההלכה למשה מסיני היא על תשלום חצי נזק, ובסוף דבריו כתב שהתשלום הוא ממון. במקום נוסף (כתובות מא ע"ב ד"ה כיון דאיכא) כתב רש"י:

> ...ובההוא חצי נזק קיימא לן בבבא קמא דהלכתא גמירי לה מסיני, שהוא תולדה של רגל, ופטורה ברשות הרבים כי רגל. וניזקי רגל לאו קנסא נינהו אלא ממונא שהרי מועדת מתחילתה, וגבי צרורות הוא דאקיל רחמנא, וכיון דממונא הוא משלם ע"פ עצמו.

גם כאן ההלכה למשה מסיני היא על כך שיש לשלם חצי נזק, על אף שזו תולדה של רגל. אחר כך כתב שהתשלום הוא ממון, וכן כתב שבהמה מועדת מתחילתה להזיק ברגליה כי כך דרכה להזיק בהליכתה, אך כשהנזק הוא בעקבות צרורות שניתזו "אקיל רחמנא".[7]

הרא"ש (א, א) הקשה על דברי רש"י בסוגייתנו שמהם ניתן להבין שההלכתא חידשה שחצי נזק צרורות הוא תשלום ממון ולא קנס:

> הא דקאמר הלכתא גמירי לה דממונא הוא, להא לא בעי הלכתא, דממילא ממונא הוא כיון דתולדה דרגל הוי. ועיקר הלכה לחצי נזק גמירי. אלא הכי קאמר דאע"ג דתולדה דרגל הוי וממונא הוי, הלכה גמירי לה דלא משלם אלא חצי נזק. ואמאי קרי לה תולדה דרגל? לשלם מן העלייה ולפוטרו ברשות הרבים.

יש להעיר שבגמרא בסוגייתנו לא מופיעה הגרסה "בחצי נזק צרורות דהלכתא גמירי לה דממונא הוא", ורש"י הוא שכתב זאת. אמנם יש ספרים שבהם זו הגרסה בגמרא, ועל כך כתב בגיליון בשיטה מקובצת (ג ע"ב):

> דלפי הגירסא דגריס "דממונא הוא", קשה קושיא שאין לה תירוץ לרב פפא. דלפי אותה גירסא צריך לומר דקרי ליה תולדה דרגל משום דהוי ממונא ולא קנסא, והרי רב פפא סבירא ליה לקמן דחצי נזק דקרן תמה ממונא הוא ולא קנסא. לפיכך אותה הגירסא אינה כלום.

אכן בגמרא (ג ע"ב) נאמר: "בחצי נזק צרורות דהלכתא גמירי לה", ובהמשך נזכר שיש לשלם מן העלייה ופטור ברשות הרבים, אך לא נזכר כלל בגמרא שם שהתשלום הוא ממון ולא קנס. אמנם בדיון בגמרא (בבא קמא טו ע"ב; כתובות מא ע"ב; שבועות לג ע"א) בנוגע לחצי נזק של שור תם – אם תשלום חצי נזק הוא קנס או ממון, נזכר בנוגע לחצי נזק צרורות שאין מחלוקת בדבר: "...חצי נזק צרורות דהלכתא גמירא לה דממונא הוא". וכך כתב גם הרי"ף (ו ע"א בדפי הרי"ף). נראה להסביר שההלכתא היא רק שחצי נזק צרורות זו הלכה למשה מסיני. כשהגמרא דנה בנוגע לחצי נזק של שור תם, היא הזכירה את חצי נזק צרורות שזו הלכתא, והוסיפה שברור שהתשלום הוא ממון, אך הגמרא לא התכוונה לומר שגם היות התשלום ממון הוא חידוש שנלמד מהלכה למשה מסיני. כך יש לקרוא את הגמרא: "...חצי נזק צרורות דהלכתא גמירא לה". המילים: "דהלכתא גמירי לה" מתייחסות רק למילים שקדמו: "חצי נזק צרורות". אחר כך הוסיפה הגמרא בהקשר לדיון בסוגיה ובהשוואה לחצי נזק של שור תם שנגח, שמוסכם על הכול שבצרורות "ממונא הוא".

---

7 רש"י לא הסביר מדוע בצרורות "אקיל רחמנא", אך הסבר זה דומה לדברי רב פפא בנוגע לחצי נזק של שור תם שנגח. רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע חלקו אם חצי נזק של קרן הוא תשלום ממון או קנס (טו ע"ב): "אתמר: פלגא נזקא – רב פפא אמר: ממונא... קסבר: סתם שוורים לאו בחזקת שימור קיימן, ובדין הוא דבעי לשלומי כוליה, ורחמנא הוא דחס עליה דאכתי לא אייעד תוריה".

נראה שגם רש"י הבין כמו הרא"ש. בכל המקורות בדברי רש"י שציינו לעיל כתב רש"י באופן ברור שההלכתא חידשה שעל נזק צרורות יש לשלם חצי נזק "ותו לא". רק מדברי רש"י בסוגייתנו (ג ע"ב) ניתן להבין שההלכתא חידשה שהתשלום הוא ממון. נראה שכך יש לקרוא את דברי רש"י:

> בחצי נזק צרורות – שהיתה מהלכת והתיזה צרורות ברגליה ושיברו את הכלים, דקי"ל דהלכתא גמירי לה למשה מסיני.
> דממונא הוא ולא קנס, ואף על גב דפלגא נזק של נגיחה הוי קנס כדאמרינן לקמן (טו ע"ב), האי פלגא נזקא ממונא הוא. והלכך לאו תולדה דקרן הוא אלא דרגל, דמכח רגל הוא דאתו; וכרגל לא הוי דרגל משלם נזק שלם, והיינו דרב פפא.

רש"י הסביר מהו נזק צרורות, והמילים "דקי"ל דהלכתא גמירי..." מסבירות את היות התשלום חצי נזק בלבד – הלכה למשה מסיני. אחר כך כתב רש"י שהתשלום הוא ממונא ולא קנס, וזאת בניגוד לחצי נזק של נגיחה שהוא קנס, כאמור בגמרא לקמן (טו ע"ב). רש"י לא הזכיר כאן את העניין של ההלכתא, והמעיין יראה שבגמרא לא נזכר בשום מקום הביטוי הארמי "פלגא ניזקא" בהקשר לנזק צרורות, אלא רק בעברית: "חצי נזק צרורות". רש"י רצה ללמד שהתשלום הוא ממון ולא קנס ועל כן אין זו תולדה של קרן אלא של רגל, אך מנגד אין זה כרגל לגמרי כי משלם חצי נזק כמו שור תם שנגח, ולא נזק שלם, ולזה התכוון רב פפא.

גם את דברי רש"י (טו ע"ב ד"ה משום דלא) נסביר כפי שהסברנו את דברי הרי"ף והרא"ש: "...כיון דאיכא חצי נזק צרורות, דאינו משלם כמה שהזיק ואפילו הכי משלם ע"פ עצמו דהלכתא גמירי לה, דממונא הוא". ה"הלכתא גמירי לה" היא רק בנוגע לתשלום חצי נזק, ובהקשר לדיון בגמרא שם ציין רש"י ש"ממונא הוא", אבל זה לא נלמד מהלכה למשה בסיני.

הרמב"ם (הל' נזקי ממון ב, ב-ג) כתב כך:

> ב. כל תולדה כאב שלה, חוץ מצרורות המנתזין מתחת רגלי הבהמה בשעת הילוכה. שאע"פ שתולדת הרגל הן ופטור עליהן ברשות הרבים כרגל, ואם הזיקו ברשות הניזק משלם מן היפה שבנכסיו כרגל שהוא אב, אף על פי כן אינו משלם אלא חצי נזק.
> ג. כיצד? בהמה שנכנסה לחצר הניזק והלכה, והיו צרורות מנתזין מתחת רגליה, ושברו את הכלים, משלם חצי נזק מן היפה שבנכסיו, ודבר זה הלכה מפי הקבלה היא.

מה כוונת הרמב"ם "ודבר זה הלכה מפי הקבלה היא"? לאיזה פרט מן הדברים? הרב נחום רבינוביץ' (יד פשוטה שם [עמ' נא-נב]) כתב: "מן ההלכה שמענו רק שיש תולדה שאינה כאב ומשלם רק חצי, אבל בירור הפרטים נחלקו הדעות". אכן החידוש בהלכתא הוא שאף על פי שמדובר בתולדה של רגל, ועל אף שהוא משלם מן היפה בנכסיו כמו ברגל – "אף על פי כן אינו משלם אלא חצי נזק". בהלכה הבאה חזר הרמב"ם ותיאר את פעולתה של הבהמה שהזיקה באמצעות צרורות, ושיש לשלם חצי נזק מן היפה שבנכסיו, וסיים: "ודבר זה הלכה מפי הקבלה היא" – החידוש הזה שמשלם חצי נזק הוא הלכה למשה מסיני.

בהמשך הפרק (שם ז) חזר על כך הרמב"ם שוב:

> ...וכל המשלם חצי נזק, הרי התשלומין קנס, חוץ מחצי נזק של צרורות שהוא הלכה, כמו שביארנו.

לדברינו, רש"י, הרי"ף, הרא"ש והרמב"ם סוברים שההלכתא חידשה רק את הדין שמשלם חצי נזק על צרורות כתולדה של רגל, ולא פרטים הלכתיים אחרים.

ג. צרורות: אורחיה כמו רגל, אך אין היזקו מצוי כמו קרן

תשלום חצי נזק על נזק צרורות הוא הלכתא, והגמרא לא נימקה מדוע במקרה זה היה צורך בהלכתא ללמד שמשלם חצי נזק בלבד. הראי"ה קוק (אגרות הראי"ה, אגרת קג, עמ' קכה; טוב ראיה, עמ' קפז; טוב רואי – בבא קמא, עמ' מב) כתב טעם להלכה זו:

> הנראה לענ"ד דביסוד הלכה למשה מסיני דצרורות, יש לומר שההלכה באה לחדש לא דין חתוך בתור הלכה עקורה שאין לה דמיון, כי אם לברר לנו בהא דנזק אינו חייב כי אם בפועל אבל גרמא פטור, וגבי בהמה ודאי לכולי עלמא גרמא פטור. אם כן גבי כוחו יש בזה צד לומר שהוא גופו, וצד לומר שהוא כוחו. ובאה ההלכה למשה מסיני לומר שיש בזה חלק דגופו וחלק של גרמא, על כן החצי דגרמא פטור והחלק דגופו שיש בזה חייב, ומשום הכי באמת הוי חצי נזק דצרורות ממש כמו שהזיק, דגרמא לא מקרי הזיק... דעצם מהות כוחו הוא ממוצע בין גופו לגרמא, ויש בו מענין שניהם ככח הממוצעים.

לדברי הראי"ה קוק בנזק צרורות יש ממוצע בין נזק שבא מגופה של הבהמה – רגלה או איבר אחר שלה, שאז הבעלים חייב, לבין נזק שבא מכוחה של הבהמה, הצרורות שניתזו ופגעו בכלי. זהו גרמא, וגרמא בנזיקין של בהמה בוודאי פטור. הראי"ה קוק השתמש במילים "כוחו" ו"גופו", ונראה שהן על פי דברי רבא (יז ע"ב) שנזכרו לעיל:

> אמר רבא: בשלמא סומכוס קסבר כוחו כגופו דמי.
> אלא רבנן אי כגופו דמי – כוליה נזק בעי לשלם, ואי לאו כגופו – דמי חצי נזק נמי לא לשלם?
> הדר אמר רבא: לעולם כגופו דמי, וחצי נזק צרורות הלכתא גמירי לה.

לדברי רבא הביטויים "כוחו" ו"גופו" הם על פי סומכוס שלא נפסק כמותו, ולבסוף אמר רבא שכך גם על פי חכמים – "לעולם כגופו דמי וחצי נזק צרורות הלכתא גמירי לה". יוצא אפוא שאין מחלוקת בין סומכוס לחכמים אם כוחו כגופו, אלא שלפי חכמים משלמים חצי נזק כי כך ההלכתא.

הראי"ה קוק פירש ש"כוחו" הוא גרמא, וגרמא בבהמה פטור. יש להעיר שהמושג גרמא לא נזכר כלל בסוגיה והוא איננו שייך אצל בהמה. מאדם נדרש לחשוב קדימה ולתכנן את ההשלכות שיהיו למעשיו גם כשהן יהיו בגרמא, אך לא מבהמה שהולכת כדרכה על צרורות.

נקבל את העיקרון של הראי"ה קוק שיש כאן כוח ממוצע, אך מכיוון אחר. הממוצע שנציע הוא: קרן ורגל, ובהתאם לתכונותיהם, וכך ניתן להבין מפשט הגמרא (יח ע"ב – יט ע"א):

> בעי רבא: יש העדאה לצרורות, או אין העדאה לצרורות? **לקרן** מדמינן ליה, או דלמא תולדה **דרגל** הוא?
> ...בעא מיניה ר' ירמיה מר' זירא: היתה מהלכת ברשות הרבים ובעטה והתיזה והזיקה, מהו? **לקרן** מדמינן ליה וחייבת, או דלמא תולדה **דרגל** הוא ופטורה?

נפרט בקצרה את התכונות של קרן ורגל.

על אב הנזיקין שור נאמר במשנה (ב ע"א) שדרכו לילך ולהזיק. שאלה על כך הגמרא (ד ע"א): "וכי שור דרכו להזיק? במועד. ומועד דרכו להזיק? כיון דאייעד אורחיה הוא". כיוון שהשור נגח שלוש פעמים, נעשה טבעו להיות נגחן, או שהתברר לנו שכבר קודם לכן טבעו לנגוח.

בגמרא (ב ע"ב) נאמר: "תולדה דקרן מאי היא? נגיפה, נשיכה, רביצה, ובעיטה". רש"י הסביר שחלוקת הפעולות היא על פי איברי הבהמה שהזיקו:

נגיפה – שדחפה בגופה והזיקה בכוונה. [נשיכה – נשכה בשיניה כדי להזיק]. רביצה – שראתה כלים בדרך והלכה ורבצה עליהן כדי לשברן. בעיטה – שבעטה ברגליה ושברה את הכלים. ואהכי הוו תולדה דקרן דכוונתן להזיק כי קרן, ואין הנאה להזיקה כי קרן, ואין הזיקו מצוי תדיר, והלכך הוו כי קרן, דכל אימת דלא הועדה בבית דין ג׳ פעמים בכך, אינה משלמת נזק שלם.

על דברי הגמרא: "תולדה דקרן מאי היא", שאלה הגמרא בהמשך:

נשיכה, תולדה דשן היא! לא, שן יש הנאה להזיקה, הא אין הנאה להזיקה.
רביצה ובעיטה, תולדה דרגל היא? לא, רגל הזיקה מצוי, הני אין הזיקן מצוי.

רש"י הסביר:

רגל הזיקה מצוי – דכל שעה היא מהלכת ואם יש כלום תחת רגליה היא דורסת.
הני אין הזיקן מצוי – הלכך תולדה דקרן הן, דאין הזיקו מצוי ואין הנאה להזיקו, ומשלמי חצי נזק כקרן.

תולדה של קרן היא גם כשהבהמה הזיקה באמצעות איבר אחר בגופה, ולא רק כשהיא נגחה בקרן. מכל מקום ההגדרה של רגל הוא: הבהמה מהלכה כדרכה, וההיזק מצוי, וההגדרה של קרן היא: כוונתה להזיק, ואין ההיזק מצוי תדיר.

ההלכה בנוגע לרגל היא שאם הבהמה הזיקה ברשות הרבים פטור, ואם הבהמה הזיקה נזק צרורות ברשות הניזק יש לשלם חצי נזק. כך פסק הרמב"ם (הל׳ נזקי ממון א, ח):

הזיקה ברשות הרבים או בחצר שאינה של שניהן לא למזיק ולא לניזק, או בחצר שהיא של שניהן והרי היא מיוחדת להניח בה פירות ולהכניס לה בהמה כגון הבקעה וכיוצא בה, אם בשן ורגל הזיקה כדרכה הרי זה פטור, מפני שיש לה רשות להלך בכאן, ודרך הבהמה להלך כדרכה ולאכול ולשבר כדרך הילוכה.

בנוגע לצרורות פסק הרמב"ם (שם ב, ב-ג):

ב. כל תולדה כאב שלה, חוץ מצרורות המנתזין מתחת רגלי הבהמה בשעת הילוכה. שאע"פ שתולדת הרגל הן ופטור עליהן ברשות הרבים כרגל, ואם הזיקו ברשות הניזק משלם מן היפה שבנכסיו כרגל שהוא אב, אף על פי כן אינו משלם אלא חצי נזק.
ג. כיצד? בהמה שנכנסה לחצר הניזק והלכה, והיו צרורות מנתזין מתחת רגליה, ושברו את הכלים, משלם חצי נזק מן היפה שבנכסיו, ודבר זה הלכה מפי הקבלה היא.

הרמב"ם פסק כחכמים ולפי רב פפא. בפירוש המשנה (ב, א) פירט הרמב"ם והסביר את האפיון של נזק צרורות:

העיקר בכל הסוג הזה מן הנזקין שכל נזק הבא מהבהמה בעת שעשתה מה שדרכה לעשות תמיד או על הרוב, וזהו שאומרים עליו "כדרכה", משלם נזק שלם.
ו"שלא כדרכה" [א] הוא שיהא אותו הדבר שעשתה אינה עושה אותו אלא במיעוט [לא שכיח]. [ב] או שנעשה הדבר באמצעות פעולה אחרת, ולא היתה הבהמה היא הפועלת אותו הדבר פעולה ישירה [=כמו צרורות], בזה חייב חצי נזק.
וזה החצי נזק שחייב בצרורות הניתזות מתחת רגליה דוקא, הרי הוא משלם מן העליה.[8]

8 הרמב"ם (פירוש המשנה, בבא קמא ח, א) כתב זאת שוב בקצרה: "חצי נזק צרורות שנזכר בפרק השני ממסכתא זו, והוא אם היו צרורות מנתזין מתחת רגליה ושברו את הכלים משלם חצי נזק מן העליה לפי שהוא הלכה לא

"כדרכה" ו"שלא כדרכה" בהקשר זה הוא במובן של שכיח ולא שכיח. נזק צרורות איננו שכיח כל כך, והבהמה מזיקה באמצעות פעולה אחרת. הבהמה הולכת, והצרורות מנתזים מתחת רגליה בזמן הליכתה. לבהמה אין מודעות לעשוי להתרחש כשהיא דורכת על צרורות. הצרורות שניתזו תחת רגליה הם תוצאה של ההליכה, ולא משהו מהותי בהליכה. גם אין הכרח שהאבנים שיינתזו יפגעו בכלים אחרים. זה נזק די נדיר ולא ישיר.[9] אדם שהולך ודורך על צרורות, מצופה ממנו להיזהר ולקחת בחשבון איזה נזק עלול להיגרם בעקבות דריכתו על הצרורות, אך לא כך בנוגע לבהמה שמהלכת כדרכה ודורכת תוך כדי הליכתה על צרורות.[10]

הרי"ף (א ע"ב בדפי הרי"ף) פסק ש"שן ורגל פטורין ברשות הרבים דאורחיה הוא". הרא"ש (א, א) הקשה על הרי"ף:

> תמיה לי מה הוצרך לפרש טעמא דפטירי משום דאורחייהו הוא, הא קרא כתיב "ובער בשדה אחר" (שמות כב, ד) ודרשינן (כה ע"ב) ולא ברשות הרבים? ואפשר שבא לפרש טעם הפסוק למה פטרתו תורה ברשות הרבים, לפי שדרכו לילך ברשות הרבים ואי אפשר שילכו הבעלים אחריהן תמיד. אבל קרן חייבת ברשות הרבים אף על פי שדרכו לילך שם, דכיון דאייעד ויודע שהוא נגחן הוה ליה למריה לנטוריה (והכי) קי"ל דקנסא הוא כי היכי דלינטריה לתוריה.

לדברי הרא"ש, כוונת הרי"ף והרמב"ם היא להסביר את טעם הפסוק שפטר בהמה שהלכה כדרכה ואכלה ושברה דרך הילוכה. הרב אלעזר מנחם מן שך (אבי עזרי, הל' נזקי ממון א, ח) כתב על דברי הרא"ש הללו:

> וצריך ביאור דבריו, דהתחיל בקושיה על הרי"ף למה ליה לפרש טעמא דקרא ומתרץ שבא לפרש טעם הפסוק, למה פטרתו תורה ברשות הרבים. סוף סוף קשה מנא ליה זאת. ולמה לי הטעם הלא קרא כתיב "וביער בשדה אחר"... ומשום כך נראה בביאור דברי הרי"ף והרמב"ם שאין כוונתם לפרש טעם הקרא, אלא שגדרו לן מהו הקולא שיש בשן ורגל הגורם שמשום כך הוא נקרא שן ורגל לפטור ברשות הרבים. ...יש לברר לענין שן ורגל מדוע לא נחייב ברשות הרבים מטעם קרן, והלא לא במה שהזיקה בשן ורגל זהו שן ורגל. ...הוצרך הרי"ף והרא"ש לגדור לן ששן ורגל נקרא מה אורחייהו, וזה מה דאורחייהו הוא הגורם לפטור ברשות הרבים משום דאי אפשר שילכו הבעלים אחריהם תמיד, ונמצא שאין זה טעם על הקרא מדוע פטרתו התורה לשן ורגל, אלא מדוע הוא שן ורגל ולא קרן. ופירוש הקרא הוא דכל אורחיה נקרא שן ורגל, ומשום זה פטור ברשות הרבים משום דשן ורגל הוא, לא קרן. אבל ברשות הניזק אף במקום ואופן שהוא אורחיה, גם כן חייב.

לפי הרב שך, הרי"ף רצה להסביר מהו המאפיין של שן ורגל, ומדוע פטור ברשות הרבים, ולא להסביר את טעם הפסוק. ההנחה היא שלבהמה יש רשות ללכת ברשות הרבים, וכאמור ברש"י (ו ע"ב): "שור יוכיח – שברשות בית דין הוא מהלך ברשות הרבים, שהרי כל אדם יש לו רשות בכך, ואם הזיק חייב". אמנם בנוגע לשן ורגל, אם היא הזיקה בדרך הליכתה ברשות הרבים באמצעות איברים הקשורים לאופי הליכתה – לאכול או לשבור דברים תוך כדי הליכה, היא פטורה, וכדברי רבי אמי בירושלמי (ב, א) בנוגע לנזק צרורות: "היה מונח [כלי] ברשות הרבים, הואיל וזה מונח ברשות [יש רשות להניח כלי ברשות הרבים] וזו מהלכת ברשות

קנס וגובין אותו בחוצה לארץ. במה דברים אמורים? בשהיה ברשות הניזק, אבל ברשות הרבים הרי זה פטור על כל נזקי הרגל כמו שנתבאר שם".

9 מדברי רבנו חננאל (יט ע"א) משמע שאם "מנתזת אורחה הוא" ישלם נזק שלם. המהדיר, הרב משה בלוי, כתב: "פי' רבינו בבעיא זו אינו מובן לכאורה, דהרי כל צרורות ג"כ הוי אורחיה ומ"מ הלכה למשה מסיני דאינו אלא חצי נזק... והדבר צ"ע".

10 כך הסביר הרב נחום רבינוביץ' (יד פשוטה, הל' נזקי ממון ב, ג [עמ' נ]) את פעולתה של הבהמה בנזק צרורות. ראה גם את הסברו של הרב יהושע ויצמן ("חצי נזק צרורות", מיטב הארץ, עמ' 320-327), ושל בנו, הרב ישי ויצמן ("נזקי ממון", לחזות בנעם, עמ' 228-231), שהשווה את הדיון בנזק צרורות בין הבבלי לבין הירושלמי.

[לבהמה יש רשות ללכת ברשות הרבים], פטור". רק כשהיא הזיקה ברשות הניזק באמצעות צרורות שניתזו מרגליה והזיקו כלי אחר, הוא יהיה חייב חצי נזק, אם כי הרב שך לא הסביר מדוע, מלבד העובדה שזו הלכתא.

מכלול התכונות של רגל וקרן הן:

רגל – אורחיה, אין כונתה להזיק, וההיזק מצוי.

קרן - משונה, כוונתה להזיק, ואין ההיזק מצוי.

נזק צרורות הוא שילוב של רגל וקרן:

צרורות – אורחיה, אין כונתה להזיק, ואין ההיזק מצוי.

נראה אפוא שהשילוב של תכונות רגל וקרן הוא הסיבה שבנזק צרורות משלם חצי נזק, וזהו ביטוי אחר לממוצע בין השתיים, כפי שכתב הראי"ה קוק. מחד גיסא אורחיה הוא, שהרי הבהמה הולכת כדרכה, והיא משברת דרך הילוכה, ואין כוונתה להזיק, ועל כן כשהזיקה יש לראות זאת כרגל. מאידך גיסא, כשהיא דרכה על צרורות והם ניתזו על כלי אחר והזיקו לו, אין זה היזק מצוי. על כן יש לראות זאת כמו קרן, ולכן משלם חצי נזק.[11]

סיכום

בהמה שהלכה כדרכה בחצר הניזק ודרכה על צרורות והם הזיקו ופגעו בחפץ אחר, הדין על פי חכמים הוא שיש לשלם חצי נזק, ויש לשלם זאת מהעלייה, מהיפה שבנכסיו. זהו דין מיוחד מאחר שרק בנזקי קרן – שור תם שנגח, משלם חצי נזק, ואילו כאן מדובר על תשלום חצי נזק בתולדה של רגל. אם הבהמה הזיקה בצרורות ברשות הרבים, פטור כמו כל נזקי רגל. רבי אלעזר וסומכוס חלקו על חכמים ולפיהם על נזק צרורות יש לשלם נזק שלם.

בגמרא נאמר שדין זה שיש לשלם חצי נזק על נזק צרורות הוא "הלכתא". רש"י הסביר שהכוונה היא שזו הלכה למשה מסיני, אם כי אחרונים הסבירו שהכוונה היא שזו הלכה מקובלת אך לא ממשה מסיני. רק דין זה – תשלום חצי הנזק – הוא "הלכתא", שאר פרטי ההלכה – היות התשלום ממון ולא קנס, הפטור ברשות הרבים והחיוב לשלם מהעלייה – אינם "הלכתא".

הדין המיוחד של תשלום חצי נזק על נזק צרורות, מורכב משילוב של שני אבות: רגל וקרן. יש בו תכונות של רגל: אורחיה – דרכה של בהמה ללכת, ואין כוונתה להזיק שהרי לבהמה אין מודעות על מה היא דורכת ואילו השלכות יכולות להיות לדבר. יש בו תכונה של קרן: אין ההיזק מצוי. זהו תוצאה של נזק נדיר, ולא מצוי.

---

11 יש להעיר שלפי תוס' (יז ע"ב ד"ה נובר) יש גם חצי נזק צרורות בשן, במקרה של חזיר שנובר באשפה: "ואף על גב דתנא צרורות דרגל, אשמועינן צרורות דשן דלהנאתו קעביד". כך כתב גם תוס' רא"ש בשם רבנו יונה (ב ע"ב, שיטה מקובצת ד"ה אמר רב פפא): "ומצאתי כתוב בשם ה"ר יונה דלהכי קאמר יש מהם לאו כיוצא בהן משום דשלשה אבות שנאמרו בשור צרורות דכולהו לאו כיוצא בהן, כדתניא לקמן בפרק כיצד (יז ע"ב) וצרורות משלמין חצי נזק, וחזיר שהיה נובר באשפה והתיז והזיק משלם חצי נזק והיינו צרורות דשן", וכך כתבו עוד ראשונים. מרש"י (יח ע"ב ד"ה דדחיק) משמע שאין דין צרורות בשן. על מחלוקת ראשונים זו ראה: הרב אהרון יהודה לייב שטיינמן (אילת השחר, בבא קמא יח ע"ב ד"ה רשי ד"ה דדחיק). בנוגע לאדם: רש"י (כב ע"א ד"ה חציו דכלב) כתב "שאין דין צרורות באדם". כך כתב גם הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, יח ע"א). אך מדברי הרב ישעיהו (שיטה מקובצת, יז ע"ב ד"ה ובא אחר) משמע שגם באדם יש דין צרורות והוא משלם חצי נזק, וכך משמע גם מתוספות (סנהדרין עז ע"א ד"ה סוף).